

GYVIEJI ARCHYVAI

2020-ieji – Tautodailės metai

Šiaudinių sodų meistrės Varėnos krašte

Šiaudų panaudojimas senovėje iš tiesų buvo labai platus. Į šiaudą žiūrėta kaip į nenutrūkstamos gyvybės simbolį, nes javo šiaudas užaugina varpą ir subrandina grūdą, kurį pasėjus išauga naujas daigas. Žmonės šiaudais dengė savo namų stogus, pynė skrybėles ir vyžas, klojo į lovą. Per didžiausias šventes namus puošė šiaudinėmis saulėmis, žvaigždėmis, snaigėmis, paukšteliais. Šiaudiniai puošmenys yra liaudies kultūros reiškinys, leidžiantis pažinti ne tik tautos kūrybingumą, bet ir pasaulėžiūrą.

Vienas gražiausių puošmenų tradicinėje lietuvių kultūroje yra iš šiaudų surišti sodai. Iš visų tautodailės rūšių sodas yra paslaptingiausias, mistiškiausias. Sodai atsirado valsčių trobose. Dažna kaimo moteris mokėjo ne tik austi, bet ir sodus rišti. Sodai buvo svarbi tautos papročių dalis. Pakabintas virš kūdikio lovelės sodas turėjo apsaugoti nuo blogio ir sustiprinti mažylį. Per mergvakarį merginos gražiausius linkėjimus įpindavo į vestuvinį sodą. Tikėta, kad per Vėlines mūsų artimųjų sielos grįžta namo ir gali pailsėti palubėje besisukančiame sode.

Pagrindinė sodų kompozicinė figūra – dvylikos šiaudelių, simboliškai primenantai dvylika metų mėnesių. Sodo konstrukcija griežta ir taisyklinga, pagrindinės detalės – keturkampės ir trikampės, iš jų surišami reketukai. Tokios pat formos yra ir sodas: vienas jo smaigalys nukreiptas į viršų, kitas – į apačią. Viršutinė piramidė kaupia kosmoso energiją, apatinė atiduoda.

Dar prieš kelis dešimtmečius dažnoje kaimo troboje buvo galima pamatyti palubėje kabantį iš šiaudų surištą sodą. Lietuviai jais puošdavo namus prieš Velykas ir Kalėdas, dovanodavo per krikštynas ir vestuves, tikėjo jų sakralumu. Mūsų dienomis sodų vėrimo tradicija pamažu atgimsta. Tra-

diciniai šiaudiniai sodai ir šiaudien populiarūs Suvalkijoje ir Dzūkijoje, ypač jie paklausūs kaip kaimo turizmo sodybų puošmena. Kiekviename krašte galima rasti tautodailininkų, gaivinančių sodų fenomeną. Varėnos krašte taip pat rasime ne vieną šiaudinių sodų meistrę.

Viena iš jų **Malvina Česnuliene** (1916-1998 m.), gyvenusi Mančiagirės kaime. Apie šią garsiąją šiaudelių pynėją Česlovas Skaržinskas straipsnyje „Lemtingas ženklas vestuvių dieną“ (Dainavos žodis. – 1998, birž. 10, p. 2-3) rašė: „Vėdė ji mus į trobą tarsi senus pažįstamus, tarsi seniai Mančiagirėje gyvenančius. Didžiausiam pirkios kambaryje nuo lubų ant siūlų pakabintos leidosi dailiai iš šiaudelių nupinties antelės ir žvaigždžių spiečius. Per kelias savaites vėl visokių stebuklų sukūrusi. Mat, kaip pasakojo Malvina, greitai jos šiaudelių sodus svečiai išsivežioja. Net iš Kanados, Amerikos pas ją atvažiuoja. Jos kūrinius į Vilnių, į visokias mažesnes parodas nuvežę buvo“.

Apie M. Česnuliene pasakoja ir Henrikas Gudavičius straipsnyje „Jeigu yra šaltinis...“ (Dainava: dzūkų kultūros žurnalas. – 2001, Nr. 1, p. 56-57), kuriame pateiktas paties Malvinos Česnuliene atsiminimų fragmentas: „Tėvulis mūs, mes buvom keturios mergaitės, atneša būdavo, šiaudų, prikarpo tų šiaudelių, ka būt vienodi, nu ir tadu – adata, siūlas, ir jau veriam, ir pridarom visokių paukštelių ir žvaigždžių. Dvylika strėlių – tai visi metai. Dvylika mėnesių, ir tai jau būna Kalėdų žvaigždė.“

Dar vienos šiaudinių sodų virtuožės iš Marcinkonių kaimo **Marijos Gaidienės** (1912-2004 m.) iš šiaudų sukurti sodai, paukšteliai, saulutės ir kitos puošmenos yra pasiekusios JAV, Olandiją, Prancūziją ir nemažai kitų šalių. Jos kūrinius grožisi Rumšiškių buties

muziejaus lankytojai. Daugybę savo šiaudinių kūrinių M. Gaidienė padovanojo vaikų namams ir kitiems mažųjų kolektyvams. Jos pagaminti šiaudiniai žaisliukai buvo papuošę Kalėdų eglutę Prezidentūroje.

Apie šią talentingą sodų rišėją Laisvūnė Baikštytė straipsnyje „Iš šiaudo – Kalėdų žvaigždė“ (Meisteris. – 1998, Nr. 12, p. 46-47) rašė: „86-erių sulaukusi Marija Gaidienė tamsias dieneles stumia narstydamą šiaudelius. Jos pirkia pačiame Marcinkonių kraštyje nukabinėta šiaudiniais sodais, sietynais, girliandomis, ant komodos, stalų – javo stiebo vazos, padėklai. Palubėje varpų plunksnomis plasnoja paukšteliai, sienos spindi kalėdinėmis žvaigždėmis ir pintais takeliais.“

Apie M. Gaidienę spaudoje buvo paskelbta ir daugiau straipsnių: Irenos Leonavičiūtės „Šiaudiniai vienatvės skrajūnai“ (Lietuvos žinios. – 2001, rugs. 17, p. 18; Dainavos žodis. – 2001, rugs. 27, p. 4), Marijos Sereičikaitės „Paukščiai suteikė sparnus“ (Respublika. – 2002, rugs. 21, p. 23), „Skris, paukšteliai, aukštyn...“ (Ūkininko patarėjas. – 2000, gruod. 23, p. 11) ir kt.

Varėnos krašto kultūrinis gyvenimas neįsivaizduojamas be tautodailininkės **Saulės Lazaravičienės** meniškų kūrybos darbų. Be jos darbų neapstieina ir Varėnos krašto kūrėjos sužiba menininkės juostos, verbos, sodai ir kiti dirbiniai iš šiaudų. Didžiausias tautodailininkės rištas sodas buvo padovanotas Lietuvos atstovybei Briuselyje. Tai – liudijimas, kad darbščios kūrėjos rankose net ir paprastas šiaudas gali tapti įspūdingu kūriniu.

Sodų vėrimas yra ketvirtasis S. Lazaravičienės pomėgis (pirmas pomėgis – verbos, antras – audimas, trečias – augalų kompozicijos). Išskirtinis jos darbas – „Bičių spiečius“, suvarstytas iš 5 tūkstančių šiaudelių.

Danielius Mickevičius knygoje apie Varėnos krašto šviesuolius „Kaip tiltelis iš širdies į širdį“ (Vilnius, 2010, p. 44-51) meninėje apybraižoje „Vitasos pradžia Panočiuose“ apie Saulę Lazaravičienę rašo: „Atidžiau apžiūrėjus Saulės sodus galima juose išvystyti ne tik gamtos tvarką; jos sodai kalba ir apie žmonių tarpusavio ryšius, jų būtinumą. Kiekvienas šiaudelis – kaip ir žmogus – remiasi vienas į kitą, taip palaikydami visuomenės ar sodo vientisumą... Veriant sodą reikia ne tik begalinės kantrybės, bet jį privalai sudėti visą save, visą dvasinę šilumą...“

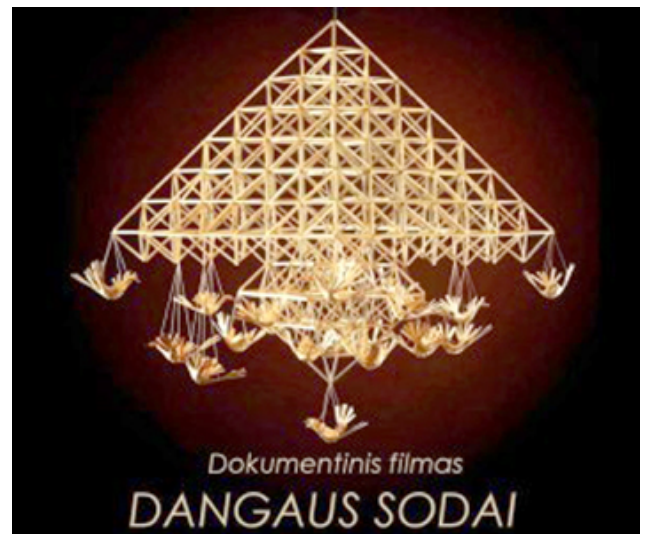
Viena ryškiausių sodų iš šiaudų rišėjų yra tautodailininkė **Marija Liugienė** (Zalanskaitė), kilusi iš Mardasavo kaimo. Nuo 1993 metų dirba Vil-

niaus etninės kultūros centre, kuriame specializuojasi tradicinių amatų (šiaudinių sodų pynimo ir kt.) mokyme. Tautodailininkė ypač daug jėgų skiria tradicinių sodų propagavimui ir žinomumui. Pati M. Liugienė sodus riša jau kelis dešimtmečius. Jos rišti sodai yra iškeliavę į Japoniją, Airiją, Tibetą, Vokietiją, Peterburgą ir kt. Parodose pradėjo dalyvauti nuo 2006 m., 2011 m. oficialiai tapo tautodailininke – įgijo Meno kūrėjo statusą (autorės darbams suteiktas tautinio paveldo produkto sertifikatas). Sodus rišti menininkė mokėsi iš senų žmonių, po kruopelę surinkusi žinias apie šiaudų paruošimą, tradicinio sodo proporcijas ir struktūrą.

M. Liugienė buvo pagrindinė 2013 m. Lietuvos nacionaliniame muziejuje surengtos respublikinės sodų parodos „Sesė sodų sodina“ sumanytoja. Šioje parodoje savo surištus sodus eksponavo ir Dzūkijos nacionalinio parko darbuotojos Virginija Pugačiauskienė ir Laima Saviščeviene. Varėnos rajonui atstovavo ir garsi sodų rišėja Saulė Lazaravičienė iš Panočių kaimo. (Šalčinis. – 2013, gruodis, p. 8).

M. Liugienė 2015 m. organizavo tarptautinę konferenciją „Sodų tyrimai ir sklaida“, kurioje dalyvavo sodų tyrinėtojai iš Latvijos, Baltarusijos, Rusijos, Suomijos, Ukrainos. Tautodailininkės iniciatyva surengtos parodos Lietuvos Respublikos Seime, Lietuvos radijo ir televizijos patalpose, Lietuvos kinematografinių sąjungoje, „Pegaso“ knygyne. M. Liugienė pravedė daugybę seminarų, paskaitų, davė interviu žiniasklaidai, jos pastangomis sodai buvo įtraukti į Nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvadą. Kiekvienais metais M. Liugienė veda daugybę praktinių sodų rišimo seminarų. Jos mokiniai, iš jų kai kurie dabar jau žinomi tautodailininkai, riša ir moko rišti sodus daugelyje Lietuvos vietovių.

M. Liugienė ne kartą viešėjo Varėnos viešojoje bibliotekoje. 2016 metų balandžio 6 dieną Varėnos viešojoje bibliotekoje M. Liugienė pristatė knygą „Sodo rėda“ (antras, papildytas leidimas, Vilniaus etninės kultūros centras, 2016; pirmas leidimas išleistas 2012 m.) ir meninės dokumentikos filmą „Dangaus sodai“ (režisierius Algirdas Taryvydas). M. Liugienė yra minėtos knygos sudarytoja bei filmo sumanytoja. Leidinyje pasakojama apie tradicinius lietuviškus šiaudinius sodus: jų simbolikos archetipus, sakralumą, pritaikomumą. Pateikiama gausybė sodų pavyzdžių, pristatomos ryškiausios sodų rišėjos. Dokumentinis filmas „Dangaus sodai“ – tai pirmas bandymas pažvelgti į unikalų Lietuvos paveldo kūrinių iš įvairių pusių – buitines, apeiginės ir papro-

tinės. Filme pristatomos žymiausios Lietuvos sodų rišėjos, jų darbai. Filme pamatysime ir Varėnos krašto darbščiasias sodų meistrės: Saulę Lazaravičienę, Mariją Liugienę ir Laimą Saviščeviene, kurios pasakoja, kaip ir kodėl pradėjo rišti sodus, ką jie joms reiškia, kaip paruošti šiaudus ir t. t. Apie sodų sakralumą pasakoja etnologai Jonas Vaiškūnas ir Vytautas Tumėnas. Filmas baigiamas vaizdais iš pirmosios respublikinės sodų parodos, vykusių Lietuvos nacionaliniame muziejuje 2013 m. gruodį – 2014 m. sausį.

Apie Mariją Liugienę respublikos spaudoje publikuota nemažai straipsnių, tai: Eglės Leonovienės „Senovinė sodų tradicija stebina šiuolaikiškumu“ (Šeimininkė. – 2015, Nr. 40, p. 8-11), Jūratės Mičiulienės „Šiaudiniai sodai verti UNESCO apsaugos“ (Lietuvos žinios. – 2017, vas. 14, p. 10-11), Virginijos Rimkuvienės „Dangiški sodai“ (Moteris. – 2018, Nr. 12, p. 184-189) ir kt.

Lietuvos tautodailininkų sąjungos narė, sertifikuota amatininkė **Laima Saviščeviene** net sunku suskaičiuoti kiek yra įvaldžiusi amatų. Prieš kelis dešimtmečius tautodailininkė susidomėjo sodų iš šiaudų gamyba. Ji kuria ne tik didžiulius tradicinius sodus iš šiaudų, bet ir didelio kruopštumo reikalaujančius šiaudinius žaisliukus Kalėdų eglutei bei tradicines dzūkiškas žvaigždes, kuriomis senovėje namų sienas dabinavo dzūkai. Šiaudinių sodų rišimo ji moko vaikus ir suaugusius.

Su savo dirbiniais L. Saviščeviene dažnai kviečiama dalyvauti įvairiose parodose Lietuvoje ir užsienyje. 2015 m. ji eksponavo savo kūrinius iš šiaudų Alytaus krašto tyros muziejuje veikusioje parodoje „Šiaudiniai stebuklai“. Šioje parodoje savo darbus eksponavo ir tautodailininkės Saulė Lazaravičienė bei Marija Liugienė. 2014 m. rudenį Lietuvos liaudies kultūros centro organizuoto respublikinio konkurso „Aukso vainikas“ Dzūkijos regioniniame ture L. Saviščeviene už šiaudų sodus pelnė trečios vietos diplomą.

Tautodailininkei teko pabuvoti Lenkijoje – Seinuose ir Punske bei Vokietijoje – Zalcburge. Trys didžiuliai L. Saviščeviene sukurti sodai kabo Seinų kultūros namuose. 2009 m. jos sodų paroda buvo surengta Europos parlamento rūmuose Briuselyje. Penki jos sukurti sodai tuose rūmuose ir pasiliko. Tautodailininkės didžiausias sodas kabo Dieveniškų regioninio parko lankytojų centre, keturi dideli – Dzūkijos nacionalinio parko Merkinių lankytojų centre. Jos rištų sodų galima rasti Anglijoje, Kinijoje ir kt.

Apie sodų rišimo meistrę L. Saviščeviene ne viename periodiniame leidinyje publikacija skelbė: Rita Šemelytė „Šiaudinių piramidžių kūrėja“ (Šeimininkė. – 2010, rugpj. 11-17, p. 10), Irena Baliutavičienė „Varėniškės rankose – amataus gausa“ (Verslo žinios. – 2011, liep. 1, p. 6), Angelė Pilvelienė „Pasklidę pasaulyje, įamžinti dokumentinėje juostoje“ (Ūkininko patarėjas. – 2015, kovo 26, p. 27), Aldonos Kudzienės pokalbis su L. Saviščeviene „Sau per vestuves surištas tankus šiaudinis sodas meno kūrėjos šeimai jau 29 metus laimė neša“ (Alytaus naujienos. – 2020, birž. 4, p. 5) ir kt.

Dar viena žinoma Varėnos krašto tautodailininkė **Eugenia Bakšienė** Dzūkiją išgarsino į tautinio paveldo sąrašus įrašiusi Kalėdų eglutės šiaudinius žaisliukus. Parodose dalyvauja nuo 1995 metų. Nuo 2006 m. Lietuvos tautodailininkų sąjungos narė. E. Bakšienė suteiktas meno kūrėjos statusas, tautinio paveldo produkto sertifikatas. Tautodailininkė dalyvauja Dzūkijos regiono amatų šventėse, savo darbus eksponuoja liaudies meno parodose.

Daugiau informacijos apie Varėnos krašto tautodailininkes galima rasti bibliotekos Kraštotyros skyriuje. Čia saugomos straipsnyje minėtos knygos bei publikacijų kopijos.

Parėngė
Elena GLAVICKIENĖ
Varėnos viešosios
bibliotekos Bibliografijos,
informacijos ir kraštotyros
skyriaus vedėja

